

BAKONYI ISTVÁN
Bella István költészetéről

A költő néhány esztendeje halott, s ma még meglehetősen nehéz életművével tárgyilagosan foglalkozni. Nehéz, mert nincs távlat, nehéz, mert az olvasó (s persze jelen esetben a méltató) elfogult a fájdalmasan korán lezárult életmű alkotója iránt. De talán jól is van ez így.

Természetesen elfogult volt a *Mintha tükörök között beszélnek* című posztumusz kötetet kiadó Serfőző Simon (Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc) is, és a *Sötétben fénylő véglegesség* címmel megjelent verseskötet utószavának szerzője, Ágh István is. Hogyne lettek volna elfogultak, hiszen barátjukat és költőtársukat, a Hetekhez tartozó sorstársat veszítették el 2006 áprilisában. „...ő a világban, a világ meg benne látatja magát, s azonos hangon szól ebben a megkésett könyvben, amelyet saját kezéből vártam... Minden másképpen hangzik a mostani akusztikában, ahogy a kamaszkori vers egyszerre átüt legutolsó kórházi emlékemen” – írja Ágh István.

Valóban megkésett az említett verseskötet, vagy másfelől elsietettnek érezhetjük a halált. A kötet már 2004 őszén összeállt, azt követően, hogy néhány évvel azelőtt kezünkbe vehettük az addigi legteljesebb válogatást *Tudsz-e még világot?* címmel. Aztán írt hozzá a költő még kilenc új költeményt, és a közben előkerült kamaszkori versekkel együtt amolyan sűrített válogatás kerekedett belőle.

Alapvetően nem módosítja azt a képet, amelyet kialakíthattunk Bella István költészetéről. Teljesebbé válik inkább, hiszen a zsenéktől a végső búcsúig igen csak széles az ív. S ahogy a kötetnyitó *Egyszerű, egyszeri énekből* is látjuk, továbbra sincs másról szó, mint hogy Bella elsősorban és mindent megelőzően költő volt, akinek mindhalálig a vers, az ének maradt a legtermészetesebb megnyilvánulási forma, az „égre kelni” és az „énekelni” kettős belső parancsa szerint. És mindenség-igényű ez a líra, miként a nagy előd és példa, József Attila életműve is az.

A múlt idő és a múlt élet láthatóan egyre közelebb sodorta a költőt a végső kérdésekhez, a földi léten túli dimenziókhöz. Ugyanakkor sohasem veszítette el kötődését az evilági értékekhez, az emberi kapcsolatok tisztaságához, a vágyott földi teljességhez. Mindez tündéri

játékossággal párosul, akár Hamlet taxit rendelő Istenéről, akár a féléves Zsófiról esik szó.

Ez a bölcs játékosság itatja át születésnap köszöntőit, szóljanak Péntek Imréhez, Serfőző Simonhoz vagy éppen Novák Ferenchez, a „Tatához”. Ezek a játékos köszöntők a köszöntött életművének lényegére utalnak, így Péntek Imre groteszkjére, vagy Serfőző Simon esetében arra az örökségre, amit a költő magával hozott:

„Földült tanyák
szívrohamát,
kiket, megnyúzva csontig és bőrig,

mind kicsinált
az új világ,
sok piti és utolsó Werbőczy.”

Talán a legsikerültebb köszöntő a Novák Ferenchez írt *RaTata táncegyszeregy*. Akár Illyés Gyula *Bartókja* is eszünkbe juthat, hiszen az ünnevelt koreográfus születésnapja remek alkalom tágabb igazságok kimondására is. Frappáns a saját magát is felköszöntő költő *Hatvan éve*:

„Mint aki rossz fát tett a tűzre.
Rajtakaptál hát, Istenem.
Köröttem hatvan év lángja, üszke.

Ígérem, többet nem teszem.”

A legnemesebb játékot játssza és játszotta mindig Bella István, úgy, ahogy József Attilától tanulhatta. Nyelvi bűvészkedése sosem öncélú. Egyfelől lenyűgözi a játék az érzékeny olvasót, másrészt életfilozófiát sejtet. Közvetve azt is üzeni, hogy a játék alkalmas a felülemelkedésre, a bajok leküzdésére, a legjobb értelemben vett távolságtartásra, a gondok elengedésére. És játszik máskor is, például a remek, epikus elemekkel tarkított *A költő esteli védőbeszéde hitvese színe előtt* című versben, amelyben tréfásan „vágja ki magát” egy hétköznapi élethelyzetből, megmagyarázva feleségének, miért nem veti be reggel ágyukat. Másutt is megkapóan ölelkezik hétköznapi és tartós érték, például a *Nem lehet* című szonettben:

„Már a lépcsőházban tudom, hogy nem vagy itthon,
bár fogalmam sincs, hogyan, honnan s miért?...
A lépcsők szepegték cipőmnek alig titkolt
bánatukat: elment, de ... ugye ... visszatér?!”

S ugyan csak percekben vagy órákban mérhető a kedves lény hiánya, ám a pillanat rögzítése olyan kép-

A Bella István-díj átadására január 22-én kerül sor az érdi Szepes Gyula Művelődési Házban. A díjat a Magyar Írószövetség és Erd Megyei Jogú Város Önkormányzata a múlt évben alapította.

zettársítást eredményez, amely a tragikus elválás veszélyével fenyeget. A háttérben ott dolgozik a félelem, az aggodás, küzdve a bizonyossággal. Azzal a bizonyossággal, amely a tökéletes emberi kapcsolatot, a szerelem támasza.

Az egész életműben, így a hátrahagyott versek könyvében is sok olyan vers van, amely valamilyen szinten kötődik a gyermekekhez. A már jól ismert Áni Máni-világ gazdagodik velük, különösen az *Áni Máni rádiózik* című verses mesével, amelyben újfent megcsodálhatjuk Bella István fantáziáját, jókedvű nyelvi leleményeit. Ilyenek az *Unokaversek* is. A költő szavai egybeolvadnak a kisgyermek egyéni szóteremtésével. Aztán persze elkomorul a világ: a betegségben írott *Zsófinak* című töredék már alig játékos.

*„És most mégis elfacsarult mindenem,
hiszen nem foglak látni sohasem.”*

Ez az alaphelyzet. A közeli elmúlás, a „fránya halál” árnya lengi be a vers világát.

Különös szellemi ajándékok a kamaszkori versek. Igaz, hogy természetük még különbözik a későbbi pályaszakaszok műveitől, ám mindenképpen részei a teljes életműnek: vitathatatlanul a készülődés pontos lírai dokumentumai, bennük rejlik a tehetség sok vonása. A későbbi nagy versek közül a *Halotti beszédnek* mintegy előzménye a költő tizenhat éves korából származó zsengeje, az *Apám*. A második világháborúban eltűnt idősebb Bella István emléke haláláig elkísérte a fiút, s ennek az emléknek korai bizonyítéka ez a szép, a későbbi remekléseket megelőlegező vers:

*„Ha macskatalpon földre száll az alkony,
a falumban halkan fel-felver a csend,
konduló hangját újra-újra hallom,
harangzúgásokban fülembé cseng.”*

A későbbi nagy témának, a szerelemnek is itt vannak az előhangjai, a *Szerelmes ének* és a *Szeretem benned*. 1956-os versek ezek, s azt már korábban tudtuk, hogy a forradalom is érlelte Bellában a költőt. Mindezt erősíti most az *Üzenet Lackónak*, amelynek tanúsága szerint „férfivá érlelt e búzamaz életű forradalom.” És jöttek a „sakálfogú tankok”, „bevájta a szívbe a halálsikoly...”.

Aztán sorjáznak a búcsúzás versei. Megvigasztalja Szebeni András, fotóművész barátját azért, mert a harmadik városkönyv, a debreceni már nem tud megszületni. Megrendítő imát mond az elalvásért:

*„S ha lenne egy lehelletnyi
fény, ne hagyd elkeveredni,
vedd szád szélire, és fúdd el,
a világ szélire fúdd el,
a fekete fényességbe!”*

Kínozza a nagy kérdés: „Mi lesz velem, ha meghalok?” (*Simon Judit emlékének*), de máskor kajánul néz szembe az elmúlással.

Igazat adhatunk Ágh Istvánnak: „A csodagyerek József Attilához mérhető tehetséggel indult, s olyan megrogzított hiányérzetek bírták szólásra őt is, mint az árvaság, szegénység, kiszolgáltatottság, s bár megkapta az élettől szomorú gyermekkorra kései kárpótlását, költészetének erkölcsse, képvilága mindvégig ahhoz igazodik.”

Zsille Gábornak a Magyar Napló 2006. áprilisi számában közölt portréinterjújából, az utolsó beszélgetésből kirajzolódik a pályáiv, megismerjük a költő személyiségét, családi hátterét, alkotói műhelyét. De miként oly gyakran, ezúttal is kísért a feledés veszélye, amikor a kultúrát, a művészetet, az irodalmat oly sok támadás éri. Nem feltétlenül tudatosan kitervelt támadások ezek, ám törvényszerűen következnek a kor jellegéből. Az elüzletiesedett, elembertelenedett, pénz- és hatalomközpontú, kezdődő gazdasági világválsággal terhelt korszellemből. A Bella-féle költő (s talán minden tisztességes költő) szemben áll ezzel a világgal, s a költészet öröknek mondható értékrendjét, a Németh László-i értelemben vett minőségeszményt követi.

Bella István a legtisztább értelemben népbem-nemzetben gondolkodó írástudók közé tartozott, morális-művészi magatartás, mindenfajta szélsőségtől mentes szellemi út jellemzi pályáját az indulástól a befejezésig. Rajban indult, hiszen Ágh Istánnal, Buda Ferencsel, Kalász Lászlóval, Raffai Saroltával, Ratkó Józseffel és Serfőző Simonnal együtt ők a „Hetek”. Az illyési út méltó folytatói, akiket Nagy László és Csoóri Sándor szemlélete alapvetően befolyásolt. Külön utakon jártak ugyanakkor, mindenki megtalálta közülük saját hangját, de vitathatatlan az is, hogy számtalan szál kötötte őket össze. (Fájó ez a múlt idejű fogalmazás, de amikor e sorokat írom, a csoport nagyobb hányada már nincs közöttünk a földi létben.)

Bella István költővé érése a hatvanas évekre tehető, de írt már verset korábban is, mint ahogy említettük az 56-os forradalomhoz vagy éppen a fehérvári diákkorhoz kapcsolható zsengeket. Első önálló kötete előtt is tudott róla az irodalmi közvélemény, hiszen kötődött például a *Tiszta szívvel* című antológiához. 1966-ban megjelent a

már markáns arcélú költő *Szaggatott világ* című kötete. Persze kissé még szűkös ez a költői világ, ám a formai biztonság, a stilisztikai változatosság, a később majd oly fontossá váló nyelvteremtés már ekkor Bella István ismertetőjegyei közé tartozik. Különös értéket képviselnek ebben a kötetben a szerelmes versek, s ezt azért kell hangsúlyoznunk, mert Bella szerelmi lírája ugyancsak a nagy megújítások sorába tartozik. Egy 1997-es interjúban így vallott: „Én mindenképpen a szabadságot kerestem és találtam meg a szerelemben... Az én nemzedékem az első, amely szabadon áldozhat a szerelemnek, ennek óriási erényei mellett – tiszta, kötetlen, szép kapcsolatok – hátrányai is voltak: a túlzott szabadosság, a szerelem nélküli szexualitás, a korai házasságkötések és a mindezekből fakadó rengeteg válás.” Az idézetnek a mi szempontunkból főleg az első része érdekes, bár egyébként lényeges a szociológiai vonatkozású folytatás is. A szabadság és a szerelem egybekapcsolása persze nem Bellánál jelenik meg először, ám kétségtelen, hogy a felfogás alapjaiban különbözik – mondjuk – a Petőfi Sándor korában ismerttől. A bizonyosság, az ifjúság láza s a meghittség együtt van itt jelen, dalformában és szabadon szárnyaló versben egyaránt. Az életérzést és a helyzetet pontosan mutatja a *Dal*:

„Egyszer majd elmegyek hozzád
megmelegítem az ágyad
mellemmel búvok melledhez
s nem jövök el soha többé.”

Az újabb és újabb kötetek szervesen épülnek egymásra, a pálya folyamatosan érlelődik. Az elsőt három évvel később követte a második, *Az ifjúság múzeuma*, aztán kisebb szünet után *A hetedik kavics* (1975). Az első két kötet ígéretei ebben az utóbbiban egyre inkább beigazolódnak. Olyan antológia-darabokat találunk itt, mint a *Szeretkezéseink* vagy a *Sárkeresztúri ének*. Ahogy annak idején Vasy Géza megjegyezte: „Az alkotói folyamat radikálisan tudatosabbá válik, s a kimondott dolgok egyre gazdagabb jelentéskört vonzanak magukhoz.”

Ekkoriban erősödik költőnk magyarságtudata. *Szavak a télre* című verse jó példa történelmi érzékenységére, erkölcsiségére, személyes érintettségére. A hóesés nem a tél szépségét, hanem a pusztulás döbbenetét illusztrálja sajátos szóösszetételekkel, a hétköznapi nyelvben nem létező, Bella-alkotta nyelvi elemekkel:

„Esik a hó Fehér rácsok zuhognak
Esik a hó Esik és nem olvad
rácshó fémhó fehér fémek zuhognak
van vashó kőhó rézhó és nem olvad...”

Ebben az időben az egyik legfontosabb verse a már említett *Sárkeresztúri ének* a szülőföldről, a fölnevelő faluról. Tudjuk, hogy Bella István azokhoz a költőkhöz tartozik, akiknek különösen fontos érték a hűség, a kibocsátó közeg marasztaló ereje. Ugyanakkor ő sem maradt szűkebb hazájában, régóta a fővárosban élt, ám a vonzások és a taszítások kettősségében mindig a vonzás volt az erősebb. Ezzel együtt ebben a versben kétségtelenül benne van az egyetemesség-igény. A cím szinte az egyedüli mozzanat, amelyben egyfajta behatároltság érződik. A szöveg szólhatna akármelyik vidékről, akármelyik korból. Jól látja ugyanakkor több méltatója, hogy ez a mű rokonságot mutat az ősi sámánénekekkel. Azoknak a kiválasztott személyeknek az énekével, akik eredetileg akár önkívületi állapotban is érintkezésbe léphettek a természetfölötti lényekkel. Azt is tudjuk, hogy a sámán vezető szerepet játszott egy-egy törzs életében, s azt is, hogy az ősmagyarok vallási életének alapja a sámánizmus volt. Korunkban Bella István hasonló küldetést látott a költészetben is. A *Sárkeresztúri énekben* az egyéni és a közösségi sors ábrázolása ölelkezik össze, a költő szűkebb hazájának élménye az egyetemes körök adta élménnyel. Időben és térben utazunk, ahogy a különböző lírai rétegek egymásra épülnek.

1977-ben lát napvilágot az *Igék és igák* című kötete, amelyben szintén találunk antológia-darabot, mindenképp előt a *Halotti beszédet*. Ez a kitűnő mű egyszerre idézi az ősi magyar szövegelemeket, valamint a költő életében oly meghatározó, tragikus apaélményt. Egy 1998-as interjúban olvashatjuk: „*Halotti beszéd* című versem kapcsán sokan azt hiszik, hogy a Donnál esett el. De ez a vers nem konkrét tényeket közöl, hanem azt teszi, amit a versnek tennie kell: a kimondhatatlant fogalmazza meg.” S mindezt vitathatatlanul magas esztétikai színvonalon valósítja meg. A versben – Jánosi Zoltán remek észrevétele szerint – az apa alakja misztikussá nő. Nagyon érdekes és többféle értelmezést hagy nyitva a négyszer megismétlődő hívás: „Gyere, fiam, menjünk el apánkhoz.” Az „apánk” többes száma és a „fiam” megszólítása is a többretegűséget igazolja. Maga a költő is szól ily módon a fiához, ám a többes szám azonnal lehetővé teszi az általánosítást. A képi világ elemei pedig emlékezetünkbe idézik a második világháború orosz frontjának „sirtalan sírjait”, a hófödte világot, ám a negyedik szakasz történelmi és földrajzi nevei már az első világháborút, az 1848–49-es forradalmat és szabadságharcot épp úgy jelzik, mint a magyarság eredetére utaló vonatkozásokat, valamint szétszóratottságunkat.

Az *Emberi délkörön* című kötet 1982-ben jelent meg, a válogatott kötet, *Az ég falára* két esztendővel később. Ez az első fontos részösszegzés példát mutatott

arra, hogy a vers korunkban is szólhat sorskérdésekről. Bella István a sorskérdésekre választ kereső költőként nézett szembe közelmúltunk, a magyar huszadik század számos gondjával. Erről tanúskodik szépen 1988-as kötete, *Az arcom visszakérem*. Forrongó világunkban, a nagy változások előtt közvetlenül jelent meg ez a könyv, tele morális tartalommal és igazságkereséssel. Ekkor már sejteni lehetett, hogy gyorsan véget ér egy korszak, és helyette kialakul majd egy jórészt ismeretlen új világ. A nyolcvanas évek végén a politikában, a gazdasági és a szellemi életben egyaránt jelentős változások mentek végbe. Ami szűkebb területünket, az irodalmat illeti: abban az esztendőben indult meg a Hitel, az a folyóirat, amely a Bella István-féle költők, írók, kritikusok, irodalomtörténészek, történészek, közéleti emberek számára új távlatokat jelentett.

Fájdalmasan szép versek sorjáznak ebben a könyvben. A kor válságát, a gyászt ragadja meg, de a tragikus hangok mellett benne van a nemes játék, a könnyedség, a firtor is. Bebizonyosodott, hogy Bella István azon kevesek közé tartozik, akik – ugyan küzdve válságokkal –, de mégis tudatosan építik életművüket. Az olyan ciklusok erősítik ezt, mint a *Mese az emberiségről*, a *Zárt kapud előtt*, az *Oda-vissza fény*, *Az arcom visszakérem* és a *Királyok völgye*. Koczás Sándor annak ide-

jén az addigi életmű csúcának látta ezt a kötetet, amelyet a „poétikai öntörvényűség”, „gondolati-érzelmi éréseinek kiteljesedése” jellemez. Hasonlóképpen lelkesedett a költőtárs, Csukás István: „Az utóbbi évek legegységesebb, legmegrendítőbb és legszebb verseskötetét olvasom...”

Bella István a költői lét összetettségét és ellentmondásosságát, sőt, reménytelenségét is megfogalmazza, ugyanakkor azt is megmutatja, hogy a költészet ereje elegendő a felelős szembenézéshez, a morális tartás pedig épp úgy kapcsolódik a jelenhez, mint a jövőhöz. A költői pálya jövőjéhez is!

S ennek az akkori jövőnek volt fontos része az *Az arcom a jövőnek*, a *Szeretkezéseink* és az *Ábel a sivatagban* is. Együtt és egymást váltogatva volt jelen a pályán a „szabadság-szerelem” kettőssége, s egyre erősebb színekkkel jelentkezett a transzcendens utáni vonzódás. A költő egyszerre vetett számot a földi gyönyörökkel, a beteljesült és a beteljesületlen vágyakkal, valamint az isteni jelenléttel. Gyermekkora élményei átlényegültek, s újabb esztétikai hozadékkal jártak. S bár a távlat az életmű megítéléséhez még valóban hiányzik, annyi azonban mégis megállapítható, hogy Bella István szellemi műhelyében az elmúlt évtizedek egyik legfontosabb magyar költői teljesítménye született meg.

Becsi nőlk
979.8.27

T. Gy.